

УДК 342.95

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v4.2024.16>**Ю. Шовкун,**

кандидат юридичних наук, докторант

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОБМЕЖЕННЯ ЩОДО СУМІСНИЦТВА ТА СУМІЩЕННЯ З ІНШИМИ ВИДАМИ ДІЯЛЬНОСТІ В СФЕРІ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА СПЕЦИФІКА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

На перший погляд обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності спрямоване на попередження отримання «неконтрольованих» доходів публічними службовцями. Проте запровадження обмежень щодо сумісництва та суміщення публічної служби з іншими видами діяльності має більш глибоку сутність. Обіймаючи посаду публічного службовця та суміщаючи її з іншою діяльністю, наприклад господарською, інтереси такої особи зміщуються в бік реалізації приватних інтересів, а служіння народу – відходить на другий план. Логічним розвитком подібного сценарію є привалювання приватного інтересу над публічним, що є одною з визначальних ознак і суттєвим ризиком розвитку в перспективі ситуації, коли особа зможе використати свої службові повноваження чи становище з метою отримання неправомірної вигоди, найчастіше – це сприяння веденню бізнесу до якого особа має відношення: незаконне виділення земельних ділянок, отримання податкових пільг, прийняття рішення про заключення договору на виконання робіт або надання послуг з конкретною фірмою і т.п.

Обмеження антикорупційного характеру щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності закріплені в ст. 25 Закону України «Про запобігання корупції» та сто-

суються всіх публічних службовців, на яких поширюється дія вказаного закону, окрім певних категорій посад, зокрема: депутатів (окрім народних депутатів України та тих, що працюють на постійній основі в місцевих радах), секретаріатів ВР України, присяжних, працівників патронатних служб «Фонду соціального страхування України, Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, Пенсійного фонду, Наглядової ради Пенсійного фонду» [1].

Термін сумісництво використовується для позначення одночасного виконання працівником, у тому числі службовою особою професійної діяльності, як правило різної за своїм характером, перебуваючи на різних посадах в одному чи різних місцях роботи. До ознак сумісництва треба віднести: те, що інші види діяльності в його межах є неосновними; така діяльність є оплачувана; вона здійснюється поза межами робочого графіку за основним місцем роботи; місце роботи за сумісництвом може як співпадати з основним місцем роботи, так і бути іншим. Щоправда публічні службовці обмежені в реалізації цього права, за виключенням діяльності передбаченої в п. 1 ч. 1 ст. 25 Закону України «Про запобігання корупції», а саме: «викладацькою, науковою і творчою діяльністю, медичною прак-

тикою, інструкторською та суддівською практикою із спорту» [1].

У п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про освіту» закріплено визначення викладацької діяльності як такої, що здійснюється «педагогічним (науково-педагогічним) працівником, самозайнятою особою (крім осіб, яким така форма викладацької діяльності заборонена законом) або іншою фізичною особою на основі відповідного трудового або цивільно-правового договору» [2], з метою формування у здобувачів знань, умінь, навичок і компетентностей необхідних для забезпечення процесу становлення фахівця в тій чи іншій галузі. З наведеного визначення випливає, що публічний службовець може суміщати свою основну роботу з іншою діяльністю, в межах якої він матиме статус наукового чи науково-педагогічного працівника чи укладає трудовий договір або цивільно-правовий договір про надання освітніх послуг, які можуть надаватися виключно здобувачам освіти. В свою чергу аналіз п.п. 1, 2 ст. 53 Закону України «Про вищу освіту» дає можливість зробити висновок, що відмінність наукового від науково-педагогічного працівника полягає в обсязі роботи, який вони виконують. Так, викладацька діяльність педагогічного працівника обмежується лише трьома видами роботи (навчальною, методичною та організаційною діяльністю, у той час, коли науково-педагогічний працівник, крім названих, провадить наукову, науково-технічну та/або мистецьку діяльність. Привертає увагу і формулювання дефініцій обох понять «наукового працівника» та «науково-педагогічного працівника», мова йде про умову, що ці особи повинні провадити свою діяльність за основним місцем роботи. В той же час, суміщаючи таку діяльність із публічною службою публічні службовці, які мають статус наукових і науково-педагогічних працівників апіорі не можуть здійс-

нювати таку діяльність за основним місцем роботи. Така конструкція має певні юридичні наслідки: публічні службовці не можуть мати статус, а ні наукового, а ні науково-практичного працівника, саме через те, що не виконується одна з його ключових умов – здійснення фахової діяльності за основним місцем роботи. Отже, де-юре публічні службовці можуть займатись викладацькою діяльністю лише на підставі трудового або цивільно-правового договору, хоча де-факто без призначення на посади педагогічних і науково-педагогічних працівників публічні службовці не можуть здійснювати викладацьку діяльність. Така розбіжність негативно впливає на обсязі прав публічних службовців, необґрунтовано звужують обмеження передбачене Законом України «Про запобігання корупції».

Описана вище ситуація стосується і наукової діяльності, тобто «інтелектуальної творчої діяльності, спрямованої на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження» [3]. Вона здійснюється науковими працівниками, визначення яких передбачено в ч. 3 ст. 53 Закону України «Про вищу освіту», а посади закріплені у ст. 31 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»: учений секретар, головні, провідні, старші, молодші наукові співробітники тощо. При цьому відповідно до визначення ч. 3 ст. 53 Закону України «Про вищу освіту» публічні службовці повинні перебувати на цих посадах за основним місцем роботи, що апіорі неможливо. Отже, положення п. 1 ч. 1 ст. 25 Закону України «Про запобігання корупції» потребують узгодження з частинами 1-3 ст. 53 Закону України «Про вищу освіту». На нашу думку це можливо шляхом доповнення частин 1-3 ст. 53 Закону України «Про вищу освіту» після слів

«за основним місцем роботи» доповнити словами «чи за сумісництвом».

Окремо слід звернути увагу на категорію педагогічних працівників, які можуть здійснювати власну професійну діяльність не тільки в закладах вищої освіти (далі – ЗВО), а і в закладах загальної середньої освіти, що впливає як з положень ст. 22 Закону України «Про повну загальну середню освіту» [4] так і з Переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників затверджених постановою Кабінету Міністрів України (далі – КМ України) від 14.06.2000 № 963 [5]. На відміну від педагогічних працівників у ЗВО, визначення яких міститься в профільному законодавчому акті, поняття «педагогічні працівники», що здійснюють діяльність у закладах загальної середньої освіти відсутнє, а застосування аналогії закону неможливе через те, що в ч. 2 ст. 53 Закону України «Про вищу освіту» закріплено, що така особа провадить свою професійну діяльність саме в закладах вищої освіти. Натомість, чинне законодавство закріплює лише вимоги до таких осіб: наявність педагогічної освіти, «вищої освіти та/або професійної кваліфікації, вільне володіння державною мовою (для громадян України) або володіння державною мовою в обсязі, достатньому для спілкування (для іноземців та осіб без громадянства), моральні якості та фізичний і психічний стан здоров'я яких дозволяють виконувати професійні обов'язки» [4]. Тому, необхідно розуміти, що в розрізі ст. 25 Закону України «Про запобігання корупції» суміщати публічну службу, особи які її проходять, можуть з викладацькою діяльністю, перебуваючи на посадах педагогічних працівників як у ЗВО, так і у закладах загальної середньої освіти. При цьому, з огляду на те, що визначення категорії педагогічних працівників, закріплені в Законі України «Про вищу освіту», не зовсім логічною виглядає позиція

законодавця щодо відсутності ідентичного легального визначення цих працівників.

Специфіка терміну творча діяльність полягає в тому, що його побутує розуміння як діяльності людини, продуктом якої є духовні та/або матеріальні цінності [6, с. 1435]. Відповідно до приписів чинного законодавства творча діяльність здійснюється професійним творчим працівником – особою, що здійснює «творчу діяльність на професійній основі, результатом якої є створення або інтерпретація творів у сфері культури та мистецтва, публічно представляє такі твори на виставках, шляхом публікації, сценічного виконання, кіно-, теле-, відеопоказу тощо та/або є членом творчої спілки, та/або має державні нагороди за діяльність у сфері культури та мистецтва» [7; 8] (п. 19 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про культуру», абз. 1 ст. 1 Закону України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки»). В свою чергу аналіз ст.ст. 1, 6 Закону України «Про авторське право і суміжні права» дозволяє виокремити дві видові групи творів, які є результатом творчої діяльності: 1) аудіовізований, сирітський, фотографічний, а також твори архітектури, образотворчого та ужиткового мистецтва; 2) архітектурні, літературні, наукові, публіцистичні, художні, образотворчого та ужиткового мистецтва, художнього дизайну, аудіовізуальні, музичні, хореографічні, фотографічні, похідні, вистави, шоу, «тексти перекладів для озвучення (у тому числі дублювання), субтитрування аудіовізуальних творів іншими мовами; комп'ютерні програми; бази даних (компіляції даних), якщо вони за добором або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності» [9].

Зазначене дозволяє дійти висновку, що публічні службовці можуть суміщати свою основну діяльність із творчою, будучи професійним творчим працівником, але для цього він

повинен мати спеціальні знання та навички в тій сфері, де він займається творчістю, в противному випадку це не буде діяльністю, яка здійснюється на професійній основі, а відповідно не будуть вважатися професійними творчими працівниками.

Наступним видом діяльності, якою можуть займатися на платній основі публічні службовці – це медична практика. В національному законодавстві під медичною практикою розуміється «вид господарської діяльності у сфері охорони здоров'я, який провадиться закладами охорони здоров'я та фізичними особами – підприємцями з метою надання медичної допомоги та медичного обслуговування на підставі ліцензії» [10] (абз. 4 п. 4 Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики затверджених постановою КМ України від 02.03.2016 № 285). Так, медична практика реалізується у межах двох видів діяльності: медичної допомоги та медичного обслуговування. Медична допомога здійснюється професійними медичними працівниками з метою профілактики, виявлення та лікування різного роду захворювань або в «зв'язку з вагітністю та пологами» [11]. Згідно з приписами статей 8, 35, 35-1, 35-2, 35-4 Основ законодавства України про охорону здоров'я медична допомога може бути: екстреною, та вимагає проведення невідкладних заходів медичного характеру з метою збереження життя людини, яка перебуває у невідкладному стані; первинною, сутність якої полягає в проведенні профілактики, консультацій, діагностики та складання плану лікування та контролю за їх реалізацію в разі наявності у особи поширених хвороб або якщо така особа перебуває в патологічному чи фізіологічному стані; спеціалізованою, яка надається лікарями-спеціалістами в закладах охорони здоров'я (амбулаторіях або стаціонарах); паліативною, що являє собою сукупність заходів спрямова-

них на покращення фізіологічного стану особи, яка має захворювання, котре несе безпосередню загрозу для його життя, а основною її метою є полегшення стану та якості життя хворої особи.

Відповідно до абз. 14 ч. 1 ст. 3 Основ законодавства України про охорону здоров'я під медичним обслуговуванням необхідно розуміти «діяльність закладів охорони здоров'я, реабілітаційних закладів, відділень, підрозділів та фізичних осіб-підприємців, які зареєстровані та одержали відповідну ліцензію у встановленому законом порядку, в сфері охорони здоров'я, що не обов'язково обмежується медичною допомогою та/або реабілітаційною допомогою, але безпосередньо пов'язана з їх наданням» [11]. З наведеної дефініції випливає висновок про те, що термін медичне обслуговування є значно ширшим за медичну допомогу, принаймні тому, що включає не тільки надання медичної допомоги, а і надання реабілітаційних і медичних послуг, які не завжди пов'язані з наданням медичної допомоги. Ідентичного висновку доходять і вчені-юристи, які в своїх працях торкалися питання співвідношення вказаних понять (Б.І. Андрійчук [12, с. 60], В.М. Пашков [13, с. 98–99]). Примітно, що вся медична практика повинна здійснюватися професіоналами в галузі охорони здоров'я – медичними працівниками, кваліфікація яких підтверджується наявністю відповідних дипломів про освіту, стажування, підвищення кваліфікації тощо. Власне самі посади закріплені в Випуску 78 «Охорона здоров'я» Довіднику кваліфікаційних характеристик професій працівників [14], серед них: лікарі різних спеціалізації, а також сімейні лікарі; професіонали в сфері охорони здоров'я які не мають медичної освіти (бактеріолог біохімік вірусолог генетик ентомолог імунолог цитоморфолог мікробіолог паразитолог, клінічний психолог психотерапевт капелан

в охороні здоров'я і т.д.); інші фахівців (клінічний психолог, психотерапевт, медичний брат або сестра, парамедик, фельдшер тощо) і т.д. Також варто звернути увагу на те, що окрім роботи в закладах охорони здоров'я особа може здійснювати медичну практику як фізична-особа підприємець за умови наявності у неї ліцензії на провадження господарської діяльності з медичної практики [10]. Важливо зазначити, що вся медична практика здійснюється з гуманітарною ціллю, оскільки спрямована на лікування та надання послуг особам щодо поліпшення їх фізіологічного, психологічного стану та естетичного вигляду.

В спортивній сфері публічні службовці на платній основі можуть займатись інструкторською діяльністю та суддівською практикою зі спорту. Діяльність із суддівської практики частково врегульована національним законодавством, а саме ст. 41 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» [15]. Вона передбачає здійснення професійної оцінки ходу змагань із метою визначення переможця спортивним суддею. До такої особи висувається ряд вимог, зокрема: наявність спеціальної підготовки та кваліфікаційної категорії (національної, першої та другої категорій, а також юний спортивний суддя), яка присвоюються спортивними федераціями. Інструкторська практика із спорту здійснюється спеціальними інструкторами чи інструкторами-методистами з: фізкультури, альпінізму, виробничої гімнастики, туризму, фізичної культури та спорту, а також тих, що здійснюють свою діяльність у спортивних школах, тренажерних комплексах і навчально-тренувальних пунктах [16]. Для здійснення вказаного виду діяльності, як і у попередніх випадках також потрібна кваліфікація (профільна освіта та досвід роботи).

Близьким за змістом до терміну сумісництва є – суміщення, але як слушно зауважує Б.М. Гамалюк,

обидва терміни не є тотожними одне одному [17, с. 96]. Проте незважаючи на встановлення антикорупційних обмежень для публічних службовців щодо сумісництва та суміщення в Законі України «Про запобігання корупції» не міститься дефініція цього терміну (як і у випадку з терміном сумісництво). Натомість зміст поняття суміщення впливає з положень ч. 1 ст. 105 Кодексу законів про працю України [18] як трудової діяльності, яку працівник виконує на тому ж місці роботи, де здійснює і основну професійну діяльність, тобто в даному випадку мова йде про суміщення професій або посад.

Проведене вище дослідження свідчить про те, що обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності як один із видів загальних обмежень антикорупційного характеру, має ряд специфічних рис, зокрема:

- має дуалістичний характер, який полягає в тому, що такого роду обмеження як загальні правила, які поширюються на всіх публічних службовців, закріплені в чинному законодавстві, а для окремих категорій публічних службовців, закріплені додаткові обмеження, які передбачають заборону займатись додатковими видами діяльності, що передбачені в профільних законах, які регламентують їх професійну діяльність;

- хоча дані обмеження за своєю суттю і є корупційними, вони врегульовані не тільки нормами антикорупційного законодавства та спеціалізованими нормативно-правовими актами, а також нормами трудового законодавства;

- виключення з даного обмеження, обумовлено публічними інтересами та задоволенням запиту суспільства на здійснення соціально-корисної роботи професіоналами, які мають відповідну кваліфікацію та, як правило значний досвід роботи в науковій, педагогічній, медичній, культурній і спортивній сферах;

– відсутність у публічних службовців документально підтвердженої кваліфікації (дипломів, сертифікатів), а також часто досвіду роботи, виключає можливість призначення на посади, на яких особа може суміщати свою роботу з іншими оплачуваними видами діяльності;

– види діяльності, які публічні службовці можуть поєднувати зі своєю професійною діяльністю за основним місцем роботи є однаковими як під час сумісництва, так і суміщення.

В розрізі розгляду цих приписів як антикорупційних обмежень, а не як заходів запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням, їх зміст розкривається дещо по-новому, набуваючи специфічних ознак у поєднанні з прогалинами в чинному законодавстві, які негативно позначаються на правозастосуванні цих обмежень. Тому, вважаємо за необхідне продовжити з'ясування сутності останніх.

У статті досліджено правове регулювання обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності в сфері публічної служби. Підкреслено, що всі «дозволені» напрями діяльності в контексті сумісництва публічної служби з іншою оплачуваною діяльністю потребують наявності у такої особи певної кваліфікації, професії, яка з огляду на складність і тривалість медичної освіти та інших супутніх професій, свідчить про те, що скоріше за все перед вступом на публічну службу особа активно займалась тим чи іншим видом діяльності та має певний досвід у цій сфері.

В результаті чого зроблено висновок, що специфіка реалізації таких обмежень обумовлюється тим, що (вони):

– характеризуються наявністю дуалістичного характеру, який полягає в тому, що такого роду

обмеження як загальні правила, які поширюються на всіх публічних службовців, закріплені в чинному законодавстві, а для окремих категорій публічних службовців, закріплені додаткові обмеження, які передбачають заборону займатись додатковими видами діяльності, що передбачені в профільних законах, які регламентують їх професійну діяльність;

– за своєю суттю хоча і є корупційними, проте врегульовані не тільки нормами антикорупційного законодавства та спеціалізованими нормативно-правовими актами, а також нормами трудового законодавства;

– мають виключення з даного обмеження, обумовлено публічними інтересами та задоволенням запиту суспільства на здійснення соціально-корисної роботи професіоналами, які мають відповідну кваліфікацію та, як правило значний досвід роботи в науковій, педагогічній, медичній, культурній і спортивній сферах;

– відсутність у публічних службовців документально підтвердженої кваліфікації (дипломів, сертифікатів), а також часто досвіду роботи, виключає можливість призначення на посади, на яких особа може суміщати свою роботу з іншими оплачуваними видами діяльності.

Ключові слова: публічна служба, державна служба, сумісництво, суміщення, обмеження.

Shovkun Yu. Restrictions on overlapping and dual jobholding with other types of activities in the field of public service: legal regulation and specifics of its implementation

The article examines the legal regulation of restrictions on co-operation and co-operation with other types of activities in the field of public service. It is emphasized that all “permitted”

areas of activity in the context of combining public service with other paid activities require such a person to have a certain qualification, profession, which, given the complexity and duration of medical education and other related professions, indicates that most likely before joining the public service, the person was actively engaged in one or another type of activity and has some experience in this field.

As a result, it was concluded that the specificity of the implementation of such restrictions is determined by the fact that (they):

– are characterized by the presence of a dualistic nature, which consists in the fact that such restrictions as general rules that apply to all public servants are enshrined in the current legislation, and for certain categories of public servants, additional restrictions are enshrined, which provide for the prohibition of engaging in additional types of activities, that are provided for in the relevant laws that regulate their professional activity;

– although they are inherently corrupt, they are regulated not only by anti-corruption legislation and specialized legal acts, but also by labor legislation;

– have an exception from this restriction, due to public interests and the satisfaction of society's request for the implementation of socially useful work by professionals who have appropriate qualifications and, as a rule, significant work experience in the scientific, pedagogical, medical, cultural and sports fields;

– lack of documented qualifications (diplomas, certificates), as well as often work experience among public servants, excludes the possibility of appointment to positions where a person can combine his work with other types of paid activities.

Key words: public service, state service, co-employment, combination, restrictions.

Література

1. Про запобігання корупції: закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 28.06.2024).

2. Про освіту: закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 30.06.2024).

3. Про наукову і науково-технічну діяльність: закон України від 26.11.2015 № 848-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 04.07.2024).

4. Про повну загальну середню освіту: закон України від 16.01.2020 № 463-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 04.07.2024).

5. Про затвердження переліку посад педагогічних та науково-педагогічних працівників: постанова Кабінету Міністрів України від 14.06.2000 № 963 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.07.2024).

6. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

7. Про культуру: закон України від 14.12.2010 № 2778-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (дата звернення: 10.07.2024).

8. Про професійних творчих працівників та творчі спілки: закон України від 07.10.1997 № 554/97-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.07.2024).

9. Про авторське право і суміжні права: закон України від 01.12.2022 № 2811-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20/conv#Text> (дата звернення: 15.07.2024).

10. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики: постанови Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 № 285 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/285-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.07.2024).

11. Основи законодавства України про охорону здоров'я: закон України від 19.11.1992 № 2801-ХІІ // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 22.07.2024).

12. Андрійчук Б. І. Співвідношення терміна «медична послуга» та дотичних понять у сфері медичного обслуговування. *Право і суспільство*. 2022. № 1. С. 55–61.

13. Пашков В. М. Сутність медичних послуг у системі господарського законодавства. *Медичне право*. 2013. № 2. С. 88–101.

14. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 78 «Охорона здоров'я»: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 29.03.2002 № 117 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада Укра-

їни. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va117282-02#n5971> (дата звернення: 21.07.2024).

15. Про фізичну культуру і спорт: закон України від 24.12.1993 № 3808-ХІІ // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text> (дата звернення: 23.07.2024).

16. Про затвердження Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників, Випуск 85 «Спортивна діяльність»: наказ Міністерства молоді та спорту України від 28.10.2016 № 4080 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v4080728-16#Text> (дата звернення: 27.07.2024).

17. Гамалюк Б. М. Особливості здійснення праці за сумісництвом: правовий аспект. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2015. № 8. С. 92–98.

18. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 02.08.2024).

